

Ladislav Babić

Sloboda

Postoje za ljudski rod „vječna“ pitanja, na koja se već tisućljećima nezadovoljavajuće odgovara, što samo upućuje na to da apsolutnog odgovora niti nema već on ovisi o kontekstu povijesne situacije, mada ga svekolike historijske generacije skoro beziznimno tretiraju konačnim, apsolutnim. Jedno od tih, vječno aktualnih, intrigirajućih pitanja s odgovorima na koje mogu biti zadovoljni samo ljudi s mozgom puža balavca, je i pitanje slobode. Ima jedan, prividno točni, moguće i apsolutni odgovor: ako su svi ljudi slobodni, nema uopće rezona raspravljati o slobodi naroda, ali obrnuto – da sloboda naroda navodno garantira i slobodu svakog pojedinca – nije logički nimalo prihvatljivo. Nešto slično konstatira i *Marx* u svom tekstu:

„Granica političke emancipacije pojavljuje se odmah u tome, što se država može osloboditi jedne ograničenosti, a da čovjek ne bude od nje zbiljski slobodan, što država može biti slobodna država, a da čovjek ne bude slobodan čovjek.“, („Prilog Jevrejskom pitanju“, iz *„Rani radovi“*)

Glavna caka u tom „apsolutnom“ odgovoru je, što on uopće ne razjašnjava što je sloboda. Daklem, ne ulazeći u njenu bit, ne razumijevajući je, izriče se tvrdnja koja izgleda čudesno logički opravdana, mada počiva na sumnjivoj, nedefiniranoj premisi. Što sloboda uopće jest?

Prema [Hrvatskom jezičkom portalu](#), sloboda je:

1. *mogućnost samostalnog, nezavisnog djelovanja, mogućnost samoodređenja čovjeka, stanje oprečno postojanju prisile [uzimati (si) slobodudopuštati sebi (si) nešto], opr. ropstvo*
2. *mogućnost nesmetanog rada u kakvoj oblasti ljudske djelatnosti [sloboda plovidbe; sloboda izbora i dogovora]*
3. *stanje oprečno zatočenju, zatvoru [biti na slobodi]*
4. *povlastica [seljačke slobode; liječnička sloboda; novinarska sloboda]*

dok [Filozofski leksikon](#) detaljnije definira to stanje, neću reći ljudskog duha, već ljudske egzistencije:

„... općenito označuje stanje u kojem subjekt može djelovati bez prisile i zabrane, posjedujući sposobnost samoodređenja izborom cilja i sredstava da se on postigne. Sloboda je nedostatak nužnosti, slobodno je ono što nije nužno. Sloboda može biti moralna i fizička. Libertas exercitii zove se sloboda koja se odnosi na izbor da se djeluje ili ne djeluje; libertas specificationis jest u odabiranju ovog ili onog; libertas contrarietatis jest mogućnost biranja između moralnog dobra ili zla. Budući da je volja po svojoj naravi razumska težnja, ona ne može pri odlukama o izboru ovog ili onog objekta ići za onim što je, kao takvo, nerazumsko ili čak proturazumsko. To je njezina metafizička granica (limes metaphysicus), jer proizlazi iz naravi volje; ograničenje čovjekove volje pri odabiru dolazi također od toga što čovjek na razne načine doživljava privlačnu snagu pojedinih objekata, čime raste ili pada subjektivno doživljavanje objektivne privlačnosti onog o čemu se odlučuje. To se naziva limes psychologicus.“

Vidljivo je iz ovih definicija da ne postoji općeprihvaćeno, jedinstveno shvaćanje pojma ljudske slobode, a napose se može kritički evaulirati stav kako ona „*označuje stanje u kojem subjekt može djelovati bez prisile i zabrane*“. Prava sloboda se ne može dijeliti na fizičku i moralnu, ona naprosto mora biti sinergija obiju, inače ne govorimo više o slobodi. A kao takva ona je u kontekstu povijesne situacije podvrgnuta ograničenjima koja mnogi niti ne shvaćaju. Pojmovi kao takvi nemaju univerzalno i vječno značenje. Različitim generacijama oni moguće označavaju nešto drugo nego nama. Zajedno s nama i oni evoluiraju, tako da su objašnjenja pojava moguće i predestinirana shvaćanjem riječi koje upotrebljavamo.

No, pojam slobode može se razmatrati kako u društvenom, tako i u ontološkom kontekstu, u smislu slobode ljudske volje i jeli čovjek kao biće uopće sposoban slobodno djelovati, za razliku od društvenog konteksta gdje se pitanje svodi na njegovu slobodu od društvenih ograničenja uzrokovanih odnosima jedinki, što ovaj

tekst uglavnom razmatra. Samo ukratko, što se ontologije tiče, dva su odgovora: *religijski* i *prirodoznanstveni*. Religijski polazi od toga da je bog stvorio čovjeka kao slobodno biće, što je u protivnosti već i sa [zabranom](#) koju je od njega dobio, da ne smije jesti s drveta spoznaje dobra i zla:

„Jahve, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva. Jahve, Bog, zapovjedi čovjeku: 'Sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!'“

Ne ulazim odveć u odnos slobode izbora te djelovanja i odgovornosti, jer potonja već s etičke strane ograničava slobodu, zarad straha od posljedica izbora. Njegovoj ovisnosti od nagrade i kazne koja se nudi nakon smrti, pa čak i od *Armagedona* - posljednjeg suda ljudskoj vrsti. Mada, praksa pokazuje da premnoge ljudske jedinice u djelovanju nipošto ne bivaju limitirane takvim strahovima, odnosno etičkim ograničenjima, te se neizostavno postavlja pitanje jesu li one slobodnije od onih koje o njima vode računa; ali to već prelazi u socijalno-psihološki i metafizički (ukoliko se tiče odnosa čovjeka i boga) problem. Doduše, mora se konstatirati da apsolutna sloboda, lišena ograničenja – božjeg ili etičkog – bez odgovornosti prema bližnjima i svijetu u cjelini, u osnovi vodi u kaos i [„bellum omnium contra omnes“](#) (u drugoj inačici *„homo homini lupus est“* – čovjek je čovjeku vuk), nekovrsno *Hobbesovo* „naravno“ stanje ljudske zajednice, u svakom slučaju i danas u velikoj mjeri modulirajući stanje ljudskih društava. Može se stoga reći da etika (odnosno „božji zakoni“) usmjerava razvoj iz relativno nesređenog „*hobbesovskog stanja*“ spram sve sređenije, ka humanizmu usmjerene zajednice. S [prirodoznanstvenog aspekta](#) postoji mišljenje da čovjek ne može funkcionirati izvan prirodnih zakona, te je utoliko njegovo djelovanje njima determinirano, ma mu to neposredno i ne bilo vidljivo. *Ivan Supek* nastoji takav stav prevazići polazeći od [stohastičkih](#) osnovnih prirodnih zakonitosti, gledajući upravo u njihovom vjerojatnosnom obliku osnovu za otvaranje prostora ljudskoj slobodi. Čini se da oba stava ne vode računa o takozvanim [emergentnim](#) zakonitostima, zakonima koji se pojavljuju na svakom novom stupnju razvoja materije, a koji su nepoznati u prethodnom stupnju. Pojednostavljeno rečeno, u ranoj fazi razvoja materije djelovali su zakoni kvantne fizike, pojavom atoma i molekula „*izronili*“ su i kemijski zakoni, nastankom žive tvari iz anorganske pojavljuju se biokemijske zakonitosti, pojavom ljudskog duha nastaju i psihološke zakonitosti, dok ljudskom kulturom vladaju one socijalnog tipa. Ljudskim duhom vlada njegova psihologija (duh valjda spada u područje psihologije) koja ne ovisi o

temeljnim fizikalnim zakonima – barem ne više noli zbog istih svijet uopće postoji i takav je kakav upravo jeste. No, vratimo se socijalnom kontekstu.

Da bismo spoznali pravi smisao značenja slobode – točnije, bili na njegovom tragu - potrebno je razmotriti ne samo ljudsku vrstu, već i one iz kojih je evolucijom potekla. Prema *Spinozi* sloboda se definira kao „*spoznata nužnost*“. Pokušajmo malo dublje evaluirati ovu tvrdnju. Primjerice, [jeli lav slobodan?](#) Mislim da bi svaka suprotna izjava naišla na mnoga protivljenja, posebno ako bi se na nju mogao referirati sam „*kralj životinja*“. Jeli, recimo, antilopa slobodna? Pokušavajući na oba pitanja odgovoriti temeljem ljudskih (privremenih) kriterija slobode, zapleli bismo se o protuslovlja jer ih primjenjujemo na područje van naše *doživljajne ingerencije*, ali istovremeno dolazimo na trag spoznaje koja se i na nas može primijeniti – sloboda kao nešto apsolutno ne postoji, u svih vrsta (uključivo ljudsku) ona je nečim ograničena. Za lava i antilopu se ne može reći da je njihova sloboda „*spoznata nužnost*“, jer im fali element spoznaje. Ali svakako možemo kazati da je ona ograničena nužnošću: *okolinskih zadataki* i *genetske strukture* vrsta. Pa mada lav biva predator a antilopa žrtva, u kontekstu rečenoga ni jednoj ni drugoj vrsti ne možemo zaniijekati njihovu slobodu, uz postojeća ograničenja kojih oni nisu svjesni, pa to nimalo ne utječe na njihovo vladanje, niti na protivljenje slobodi koju kao vrsta posjeduju (osim ako time ne smatramo nagon samoodržanja kad, primjerice, antilopa spašava svoj život). Čovjek je nešto sasvim drugo. Ne samo da spoznaje nužnost, ali to nije najbitnije – njegov genetski kod (za razliku od svojih evolucijskih predaka) raspolaže *otvorenosću* (do koje granice, to nam je nepoznato), sposobnošću da svaku „*nužnost*“ shvaća samo privremenom, i odlučnošću da je nastoji prevazići, negirajući je kao takvu. Čovjek se rješava okolinskih ograničenja, sve do onih koje ga drže vezana za planetu (što lav ne može), ali istovremeno s tim geni mu omogućavaju interni, duhovni razvoj, kao posljedicu svekolikih spoznaja koje usvaja i prevazilazi svojom djelatnošću. Čovjekov duh je otvoren sustav – ponavljam, pitanje do kojih granica – koji mu omogućava prevazilaženje trenutačnog stanja i njegovog mijenjanja prema vlastitim prohtjevima, ali u skladu s prirodnim zakonima (ograničavajući faktor!) koje, poštujući ih, koristi istovremeno ih ne narušavajući.

Zašto je „*Sloboda koja vodi narod*“, čuveno djelo *Eugenea Delacroixa*, prikazana kao žena razgoličenih grudi, koju u osvajačkom pohodu – osvajanju slobode, a ne u imperijalnom osvajanju teritorija ili materijalnih vrijednosti – slijedi narod „*do grla zakopčan*“? Jer nesputana - bez predrasuda i licemjerja, predstavljajući predvodnicu čak i najnaprednije avangarde - poziva moralno, etički, tradicijom, materijalno, interesno i uzajamnim vezama sputane jedinice ljudskog

roda da je slijede u oslobodilačkom poduhvatu odbacivanja svih lanaca koji je stežu, da razviju sve svoje intelektualne, emocionalne i djelotvorne kapacitete na putu kojem se (za sada) ne vide granice.

Mnogi to shvaćaju, ali još je više onih koji to nikako ili vrlo teško mogu; generacije su potrebne za raskidanje tek malih karika stežućih okova. Za razliku od simboličke *Delacroixove Slobode*, na tom tegobnom, dugačkom putu prepunom žrtava postoje realni ljudi koji umiju čitati „*znakove pored puta*“, upućujući nas pravim smjerom premnogo puta napuštenim, te se ponovno na njega vraćamo shvaćajući svoje zablude plaćene mirijadama mrtvih. Dok zadnji od nas ne bude slobodan, čovječanstvo kao cjelina ne smije se dičiti svojom slobodom. Čovjek je, uvjetovan svojom genskom strukturom „*predestiniran*“ da mijenja uvjete svog življenja, ne propuštajući se pasivno (manje biološkoj, a više socijalnoj) evoluciji. On je *revolucionarno biće*. Kao što [kaže](#) Milan Kangrga:

„Da, revolucija ne mora biti nasilna! Ali tamo gdje je postojeći poredak doveo čovjeka do "nule", do eksplozije će stalno dolaziti, pa i nasilno. To se ne da nikakvim teorijama predvidjeti. Ovdje bih samo paušalno za naš razgovor htio reći ovo: Za razliku od životinje koja je identična sa svojom prirodnom (vrstom), pa za nju bitno važi darvinovski pojam evolucije, čovjek je već svojim prvim historijskim korakom morao prekoračiti taj evolutivni put razvoja, pa je proizvedeći uvjete svog života i sebe u njemu postao po svojoj biti revolutivno, tj. revolucionarno

biće. On je time po svojoj biti upravo - utopijsko biće, jer taj svoj topos (mjesto pod suncem) on nigdje ne nalazi gotovim poput životinje, nego ga mora upravo - stvoriti ili proizvesti. Time je on jedini postao i ostao - svjetovno biće (biće svog svijeta kao proizvoda). Odatle može slijediti i zaključak kako je čovjek stalno upućen na to da revoluirati, tj. revolucionirati uvjete svog života, bilo mirno ili nasilno.“

Zajedno s kolegom, fizičarom *Sašom Blagusom*, spomenuti etičar još [govori](#), većini vrlo nerazumljive stvari:

„Tako je, na primjer, Marxov stav iz 'zloglasnog Komunističkog manifesta' koji glasi 'Slobodni razvitak svakog pojedinca uvjet je slobodnog razvitka za sve', upravo najdublje građansko-humanistički utemeljen.“

Ne treba to ni očekivati, jer se ponajveći dio ljudske vrste uopće ne, ili vrlo teško, snalazi u četvrtoj komponenti kontinuuma koji „*nastavamo*“ – u vremenu. Upravo zato „*Proroci su kao zvijezde. Kad njihova svjetlost dođe do ljudi, oni su već odavno mrtvi*“, (*Montaigne*). Kako „*Ludim smatraju onoga čije se ludilo ne poklapa s ludilom većine*“, (*Sigurd Hoel*), jasan je nipodoštavajući i prezirni odnos do najvidovitijih članova vrste. Ljudi su vrlo, čak i pretjerano, prilagodljiva stvorenja svakom sustavu, svakoj socijalnoj i političkoj doktrini i okolini koje mu nameću elite, zavaravajući mnoštvo da je to vlastitim glasovima izabralo. Najveća prepreka bržem putu k osvajanju slobode je čovjek sam, jer poput svega postojećeg u svemiru posjeduje tromost – ne samo fizičku, već i mentalnu – opiranje promjeni stanja, naročito ukoliko očekuje (često i pogrešno) da to neće ići njemu u korist.

Kako se opća sloboda može razdijeliti na one parcijalne - čija samo sinergija čini totalitet – jedna od najznačajnijih inercijskih prepreka ljudskog roda prema njoj nalazi se u međusobnim odnosima na ekonomskom polju. *Marx* je to iscrpno razmatrao u svojim djelima, uočivši ih kao najznačajniji faktor ljudskog suradničkog ispoljavanja, ali ne i jedini, što mu se u svrhu dezavuiranja njegovih ideja nastoji pripisati. Svakodnevni priloci u medijima i najzastupljenije vijesti, analize i diskusije upravo se tiču problematike bavljenje kojom se predbacuje *Marxu* kao jednostranost, dok sama stvarnost to uvjerljivo demantira. Ekonomija je najbranjena barikada kapitala koja koči put prema stvarnoj i humanističkoj demokraciji (*sinergiji političke, ekonomske i socijalne demokracije*), a takvo političko uređenje je jedan od najširih okvira za realizaciju ljudske slobode koja ovisi o niz, ne samo ekonomskih faktora. Evo što *Marx* kaže u djelu „[Osnovi](#)

kritike političke ekonomije“ (nešto opširniji citat neće biti smetnja zainteresiranima):

„Kad se razmatraju društveni odnosi koji rađaju neki nerazvijen sistem razmjene, razmjenskih vrijednosti i novca ili kojima odgovara njihov nerazvijen stepen, tada je unaprijed jasno da individue, premda njihovi odnosi izgledaju ličniji, stupaju u međusobni odnos samo kao individue u nekoj određenosti, kao feudalni gospodar i vazal, zemljovlasnik i kmet itd., ili kao članovi kasta itd., ili kao pripadnici staleža itd. U novčanom odnosu, u razvijenom sistemu razmjene (i taj privid zavodi demokraciju) u stvari su razbijeni, pokidani okovi lične zavisnosti, razlike u krvi, razlike u obrazovanju itd. (lični okovi bar izgledaju svi kao lični odnosi) i čine se da se individue nezavisno (ta nezavisnost je uopće samo iluzija i tačnije bi trebalo da se zove ravnodušnost — u smislu indiferentnosti), slobodno sukobljavaju i u toj slobodi razmjenjuju; ali tako se to čini samo onome koji apstrahira od uslova, od uslova egzistencije (a ovi su opet nezavisni od individua i javljaju se, iako ih rađa društvo, tako reći kao prirodni uslovi, tj. kao uslovi koje individue ne mogu kontrolirati) pod kojima te individue dolaze u dodir.

Određenost koja se u prvom slučaju pojavljuje kao lično ograničenje jednog individuuma od strane drugog, u posljednjem se pojavljuje izgrađena kao stvarno ograničenje individuuma odnosima koji su od njega nezavisni i počivaju na sebi samima. (Kako se pojedini individuum ne može riješiti svoje lične određenosti, ali može nadvladati vanjske odnose i potčiniti ih sebi, to njegova sloboda u drugom slučaju izgleda veća. Ali bliže istraživanje tih vanjskih odnosa, tih uvjeta pokazuje nemogućnost da ih individue jedne klase itd. prevladaju en masse, a da ih ne ukinu. Pojedinaac može slučajno izići na kraj s njima; ali masa onih kojima ovi odnosi vladaju ne može, jer njihovo puko postojanje izražava podređenost, i to nužnu podređenost, individua njima.)

Ti vanjski odnosi toliko su malo uklanjanje 'odnosa zavisnosti' da su oni samo njihovo prelaženje u jedan opći oblik, štoviše razvijanje opće osnove ličnih odnosa zavisnosti. Individue i ovdje dolaze u međusobni odnos samo kao određene individue. Ti stvarni odnosi zavisnosti javljaju se nasuprot ličnim također i tako (stvarni odnosi zavisnosti nisu ništa drugo do društveni odnosi, koji prema prividno nezavisnim individuama istupaju samostalno, tj. njihovi u odnosu na njih same osamostaljeni uzajamni odnosi proizvodnje) da individuama sad vladaju apstrakcije, dok su ranije oni zavisili jedan od drugoga. Ali apstrakcija ili ideja samo je teorijski izraz onih materijalnih odnosa koji nad njima gospodare.

Odnosi se, naravno, mogu izraziti samo u idejama, pa su tako filozofi kao osobitost novog vremena shvatili da njime vladaju ideje i s obaranjem te vladavine ideja identificirali su rađanje slobodne individualnosti. Ta se pogreška s ideološkog stanovišta mogla počinuti tim lakše što se ona vladavina odnosa (ona stvarna zavisnost, koja se, uostalom, ponovo pretvara u određene, samo svih iluzija lišene, lične odnose zavisnosti) u svijesti samih individua pojavljuje kao vladavina ideja, a vjeru u vječnost tih ideja, tj. onih stvarnih odnosa zavisnosti, vladajuće klase, naravno, na svaki način učvršćuju, njeguju, utuvljuju u glavu.“

„Lične zadatosti“ i „vanjski odnosi“ predstavljaju ono što u velikoj mjeri odgovara spominjanoj genetskoj strukturi pojedinaca i uslovima okoline. Da pojedinac „može slučajno izići na kraj“ s općim zadatostima, nipošto ne označava kaotični slučaj, već naprosto njegov višeznačni status kao jedinice društva, na što nije bio u mogućnosti direktno utjecati (porijeklo, socijalno stanje, obrazovanost, karakterne osobine, broj „primjereno“ raspoređenih prijatelja, sklonost podmićivanju i prihvaćanju nepotizma, itd...), što mu omogućava da na legalne ili nelegalne načine eskivira društvene zadatosti koje drugi nisu sposobni. Za razliku od onih koji širom Zapada podižu spomenike klasicima marksizma (vrlo pohvalno), usput se moleći da ne bi – ne daj bože - uskrsnuli, poznati književni kritičar Terry Eagleton [smatra](#):

„Marxova ideja slobode je pozitivna. To je sloboda shvaćanja koje mogućnosti ima individua. Marxova ideja etike je ustvari o tome kako se pojedinac razvija u svim smjerovima. To je etika drugačija od onih poput Kantove, koja se sastoji u obavezi. Marx je shvaćao etiku kao pitanje slobode!“

Erich From u knjizi „[Bekstvo od slobode](#)“ konstatira:

„Teza ove knjige bila je da sloboda ima dvostruko značenje za modernog čoveka: da je on bio oslobođen od tradicionalnih autoriteta a i postao 'pojedinac', ali da se, u isti mah, izdvojio, da je onemoćao i postao oruđe za ciljeve koji su izvan njega, da se otuđio od sebe i od drugih; štaviše, da to stanje potkopava njegovo lično ja, slabi i zastrašuje njega samoga i priprema ga za potčinjavanje novim vrstama ropstva. Pozitivna sloboda je međutim, isto što i potpuno ostvarivanje pojedinčevih mogućnosti, kao i njegove sposobnosti za aktivno i spontano življenje. Sloboda je dostigla kritičnu tačku u kojoj, gonjena logikom vlastitog dinamizma, preti da se pretvori u svoju suprotnost. Budućnost demokratije zavisi od ostvarivanja individualizma, koji je još od renesanse bio ideološki cilj moderne misli. Današnju kulturu i političku krizu ne treba pripisati činjenici što ima suviše

individualizma, već činjenici što je individualizam u koji verujemo postao prazna ljuštura. Pobjeda slobode moguća je samo ako se demokratija razvije u jedno društvo u kome pojedinac, njegov razvitak i sreća predstavljaju cilj i svrhu kulture, u kome nije potreban uspeh niti bilo što drugo kao opravdanje života i u kome se pojedinac ne podvrgava nikakvoj moći izvan sebe, niti ta moć njime manipulira, bilo da je u pitanju država ili ekonomska mašina; najzad, društvo u kome njegova savest i ideali nisu internalizacija spoljašnjih zahteva, već su stvarno njegovi, te izvršavaju ciljeve koji proizlaze iz osobenosti njegova ličnog ja. Ti ciljevi nisu se mogli potpuno ostvariti ni u kojem predašnjem razdoblju moderne istorije; oni su morali ostati uglavnom ideološki, zato što nije bilo materijalne osnove za razvoj pravog individualizma. Ovu premisu stvorio je kapitalizam. “

Svaka državna vlast nije negoli eksponent ekonomskih elita, te - opslužujući ih - i sama ulazi u taj krug. Licemjerje zapadnjačke, kapitalističke, formalne, nepotpune demokracije pokazuje se tako da legitimnim prikazuje izbor tih elita na vlast (a praktički jedine bivaju ponuđene biračima) pravdajući to glasom naroda, ali kad se ovaj zaista oglasi te ih revolucionarnim zanosom zbaciti kuda i spadaju - to proglašavaju nevažnim i nelegitimnim. To nije ni čudno, jer svaka vlast (pa bi to činila i ona radnička) prvenstveno nastoji stvoriti obrambene mehanizme svoje vladavine, a tu spada i izopćivanje svih slojeva suprotnih interesa od vladajućih. Međutim, u tom slučaju američke, francuske i niz drugih zapadnih vlasti vuku porijeklo iz njene "nelegitimne" uzurpacije - revolucije. Protežući razmišljanja na zajednicu država, poput EU, lako je vidljivo da je najveća falanga te asocijacije što je osnovana odozgo, a ne odozdo - od naroda. Uostalom, nije li klica Unije upravo u interesu kapitala koji je pedesetih godina prošlog vijeka osnovao Zajednicu za ugljen i čelik? Paradoksalno je da je Churchill još 1946. dao ideju (mnogo, mnogo stariju od njegovog prijedloga) za formiranje Sjedinjenih Država Evrope, a danas upravo Britanija želi što prije izaći iz nje? Kad države i zajednice budu na vlasti predstavljali zastupnici interesa svih slojeva društva, ali prvenstveno radno zavisnoga (radničke klase, kojoj se postojanje nastoji negirati upravo da si kapital olakša vladavinu), tek onda će moći otpočeti put prema pravoj, humanističkoj i cjelovitoj demokraciji, kao najprikladnijem okviru ispoljavanja svih vidova, a time i cjelovite ljudske slobode.

Vratimo li se na početno pitanje „što je sloboda“, nemojmo biti razočarani odgovorom da ne znamo (što skoro da se podudara s Augustinovim shvaćanjem vremena: „Kad me pitate što je vrijeme – ne znam. Kad me ne pitate – znam.“), i da smo tek na putu njenog spoznavanja tijekom sve postupnijeg osvajanja iste. Da, sloboda se osvaja, kao žena, a kada je osvojiš (neku njenu partikularnu

manifestaciju), već u slijedećem trenutku je lako izgubiš nisi li oprezan. Njena spoznaja je slična upoznavanju materije (ne stvari, već upravo materije), čija definicija je otvorena sve novijim spoznajama o njenim manifestnim oblicima. Istražujući ih, sve više doznajemo i o općem pojmu, baš kao što se boreći za partikularne slobode sve više približavamo spoznaji one opće, njenoj srži.

10.08.2019.g.

PR

DIOGEN pro kultura

<http://www.diogenpro.com>

NEKOPIRATI